

Комплексне навчання.

Шукаючи в педагогічній літературі матеріалу до освітлення питань комплексного навчання, не треба керуватися самим, так-би мовити, зовнішнім критеріумом, себ-то звертати увагу лише на ті праці, де є терміни «комплекс», «комплексний». Ще до того, як у процесі практичного переведення принципів нової школи, виникли були ці терміни, педагогічна думка шукала шляхів до об'єднання різних моментів навчальної праці, об'єднання наук, як предметів шкільного навчання. Інакше кажучи, вже в минулому було поставлено проблему комплексності. І роблено спроби розв'язати цю проблему за допомогою якогось принципу, головне *концентрації* або *кореляції*.

А що різні педагоги по-своєму ставлячи та розв'язуючи цю проблему, дали чимало матеріалу, чим-небудь корисного для освітлення комплексного навчання, дуже доцільним є познайомитися з оснiвними моментами постановки проблеми комплексності. Досить добру зводку в цьому відношенні робить праця:

Соколов, К. Н. Методы комплексного преподавания. М. 1923, стор. 184, яка подає в критичному освітленні різні спроби досягти комплексності чи то шляхом концентрації, чи то шляхом кореляції.

Конспективний виклад поданого в цій книжці матеріалу дає стаття того-ж автора (К. Н. Соколов. Методы комплексного преподавания), уміщена в журналі «Вестник Просвещения» за 1922 рік (грудень). Найбільше значіння праць Соколова полягає в досить широкому охопленні проблеми комплексності, переважно в минулому. Але внести термінологічну ясність у справу й конкретизувати питання в умовах масової трудової школи автор не зумів.

Для першого-ж ознайомлення з проблемою комплексності можна використувати статтю:

Иванов, С. В. Проблема комплексности в школьном преподавании («Педагогическая Мысль. 1923. № 4»). Ця стаття увійшла з деякими змінами до праці того-ж автора: «Комплексная система обучения». Курск. 1923.

Здобуте з цих праць загальне поорієнтування в питанні про комплексність слід поширити, ознайомившись із різними спробами педагогів теоретиків та практиків досягти такої комплексності. Тут можна було-б намітити, загалом кажучи, такі оснiвні групи праць:

1) концентрація науки навколо вивчення природи, оточення та батьківщини. Тут цікаві:

Фариа-де-Васконеллос. Новая школа в Бельгии. М. 1919.

Четыре года преподавания в начальной школе. Составлено кружком бывших московских городских учительниц. М. 1919. Вид. «Задруга».

Попова, Н. И. Школа жизни. М. 1922.

2) концентрація науки навколо трудових процесів. Багато матеріялу дають:

Блонский, П. П. Трудовая школа.

Калашиников. Индустриально-трудова школа.

3) Освітлення комплексності в розумінні кореляції за Д'юї (перенесення центру ваги на метод шкільної праці). Матеріал дають його-ж праці:

Дюи, Д. Введение в философию воспитания.

Дюи, Д. Школа и общество.

Дюи, Д. Школы будущего.

4) Конкретизацію розуміння комплексності за Ласем (центр ваги в органічному навчальному плані) дають праці:

Лай. Школа действия.

Лай. Экспериментальная дидактика.

Ферьер. План организации трудовой школы (в жур. «Русская школа» 1915, 1-2 або в II вип. збірника «Интернациональные проблемы социальной педагогики»).

5) Комплексність у розумінні безпредметового викладання при нагоді (в дусі Шарельмана та Гансберга) досить конкретизовано в працях:

Шарельман. Трудова школа.

Шарельман. В лаборатории народного учителя.

Гансберг. Творческая работа в школе.

Від цієї літератури, що з різних пунктів освітлює проблему комплексності, можна переходити до тієї літератури останніх років, у якій при певному термінологічному розходженні («комплексний метод», «комплексна система», «комплексне навчання») поставлено одну й ту-ж проблему про координування різних моментів навчальної праці в школі. Питання поставлено й дано перше — в значній мірі теоретичне — з'ясування в отаких працях:

1) *Красиков, Ф. Н.* Колодезь. Опыт исследования комплекса. 1922, стр. 75.

2) *Гордон.* Новая школа, принципы, структура, методы (жур. «На путях к новой школе». 1922. № 1).

3) *Иваниця, Гр.* Комплексный метод. Київ 1923.

4) *Зарецкий, М.* Предметы, комплексы, аккорды («Путь Просвещения». 1923, I).

5) *Музиченко, Ол.* Про комплексне викладання (в кн. «Спроба практичного переведення комплексного методу». Київ, 1923).

6) *Иванов, С. В.* Комплексная система обучения. Курек, 1923.

Перша з цих праць дає конкретний приклад комплексу, розроблений головне з погляду фізики, друга коротко спивається на суті так званого комплексного методу, решта з різних поглядів освітлює, конкретизує й обґрунтовує питання на загальному фоні будівництва нової школи. У праці Зарецького (4) введено ще один термін—«акорд»—і переведено порівняння термінів «комплекс» та «акорд» у дидактичному відношенні. Праця Іванова (6) видана в другій половині 1923 р., добре підбиває підсумок видрукованому раніш матеріялу, дає чимало конкретних прикладів і особливо настирливо висуває думку, що в умовах теперішнього часу найприступнішою формою комплексного викладання є метод тем.

Дальшим концентром у літературі комплексного навчання можуть бути ті праці, що підходять до питання з практичного боку, подаючи наслідки переведення комплексів у ширшому чи вузкому методичному розробленні. Це мало не виключно журнальні статті. Головні з них:

1) *Зарецкий, М.* Комплексная система в учреждениях соцвоса. Ж. «Путь Просвещения». 1923. № 9-10. (Наведено між иншим конкретний приклад комплексу «хліб» з великою схемою розроблення).

2) *Иванов, С.* Комплексы на первой ступени образования. Жур. «Путь Просвещения». 1923. № 9-10. (Подано між иншим матеріал до комплексу «сад»).

3) *Кайданова, О.* Комплексное преподавание. Жур. «Вестник Просвещения». 1923. № 7-8 (матеріал з комплексу «будування дома»).

4) *Флеров, И.* Из опыта одного комплекса. Жур. «Вестник Просвещения». 1923. № 7-8 (матеріал з комплексу «Кам'яне вугілля»).

5) *Шраер, И.* История одного комплекса. Жур. «Путь Просвещения». 1923. № 9-10 (комплекс «корова»).

6) *Малиновский, Н.* Об одном опыте школьной работы по комплексной системе. Журн. «Вестник Просвещения». 1923. № 9 (матеріали з праці в 1-ій групі трудшколи при педтехникумі).

7) *Удовиченко, Н. К.* и *Шуберт, А. М.* Комплексное преподавание в вспомогательной школе. Жур. «Вестник Просвещения». 1923. № 9 (матеріали до ролі комплексів у праці з дефективними).

Питання про можливість та доцільність нового розкладу матеріалу, а саме комплексами, починає цікавити й представників окремих дисциплін, які й трактують це питання в межах котроїсь дисципліни. Матеріал до цього дають:

1) *Арсанов, С.* География и комплексы. («Педагогическая Мысль». 1923. 3) (матеріал статті автор використав у своїй праці за методом географії).

2) *Богоявленский, Л.* Комплексный метод обучения и родной язык. («Родной язык в школе». 1923. № 3).

3) *Афанасьев, П. О.* Методика родного языка.

4) *Красиков, Ф.* О комплексном преподавании физики («На путях к новой школе». 1923. № 2 (5)).

Комплексне навчання не залишається питанням навчальної праці лише з дітьми. Ставши одним з найважливіших моментів дидактики наших днів, воно починає деталізуватися й конкретизуватися стосовно до шкіл для дорослих, а надто в праці ліквідації неписьменности. Є чимала в цій справі література. Головні з методичних праць:

1) *Элькина, Д.* Несколько замечаний к ведению занятий (жур. «Долой Неграмотность» № 11-12 за 1920 р.).

2) *Богуславская, Н.* О комплексном методе преподавания (жур. «Коммунистическое Просвещение». 1922. № 1).

3) *Работа в опытной школе для взрослых.* (Библиотека внешкольника Вып. V) М. 1920.

4) *Голандт, Е. Я.* О комплексном преподавании в школах малограмотных. Лгр. 1923.

5) *Тарнопольская, О. М.* Обучение родной речи в школе взрослых М. 1922.

6) *Андреевская, А.* Первые шаги в работе по комплексному методу в школе малограмотных («Вестник Просвещения». 1922. № 7).

7) Журнал «Долой Неграмотность». 1920-1924 р.р. 36 №№.

Перші спроби утворити суцільний план зайнять за комплексною системою дають праці:

1) *Новые программы для единой трудовой школы.* Вып. I. Первый и второй годы школы I ступени. Первый год школы II ступени. М. 1923.

2) *Спроба* практичного переведення комплексного методу. Програм навчання та виховання в молодшому концентрі 7-міричної трудової школи. Наукпедком Укрголовсецвиху. Київська філія. Київ, 1923.

Наприкінці треба зазначити перші спроби дати підручні книги для використання їх матеріалу при комплексному навчанні. Питання про ролі, місце й характер книги або, краще сказати, книг при комплексному навчанні залишається ще досить спірним і нез'ясованим. Перші спроби мають характер хрестоматій. Це:

1) *Влонский П. П.* Красная зорька. Первая книга для чтения в сельской школе. М. 1923.

2) *Да здравствует труд.* Пособие для работ со взрослыми по комплексному методу. Составила Д. Элькина при участии С. Троицкого, М. Бурдиной, М. Васильковской, В. Бронштейн. М. 1923.

Така головна література комплексного навчання. Ми не зазначаємо дрібніших журнальних статтів особливо провінціальних, бо порівнюючи з основним матеріалом, їх значіння дуже невелике, а також і тієї популярної здебільшого літератури, що її можна використовувати при комплексному викладанні. Регістрація останньої є справа бібліографії окремих наукових дисциплін.

Підчас друкування цієї статті вийшло у світ видання „Научной секции ГУС'а: Методические письма. Письмо первое. Комплексное преподавание“.

Редакція.